

Monika Sobczak-Waliś

Miejska Biblioteka Publiczna im. Adama Asnyka w Kaliszu
e-mail: m.sobczak@poczta.onet.pl

[Bogumiła Celer, *Drukarnie Kalisza w latach 1945–2000*, Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2015, 244 ss.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/0860-7435.24.09>

Monografia *Drukarnie Kalisza w latach 1945–2000* Bogumili Celer to kolejne wydawnictwo ukazujące się nakładem Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Autorka na co dzień związana z Działem Zbiorów Specjalnych kaliskiej Książnicy Pedagogicznej im. Alfonsa Parczewskiego od lat swoje zainteresowania badawcze koncentruje wokół zagadnień związanych z szeroko rozumianą historią książki, drukarstwa, a także czasopiśmiennictwem. W jej dorobku naukowym znajdują się cenne pozycje, spośród których warto wymienić chociażby: *Kalisz i ziemia kaliska na łamach „Ilustrowanego Kuriera Kaliskiego” 1926–1927. Bibliografia* (2004), *Ryszard Templewicz i calisiana w dorobku typograficznym Kaliskiej Drukarni Akcydensowej za jego dyrektury w latach 1975–1992* (2010), *Rzecz o ekslibrisach drukarskich ze zbiorów Książnicy Pedagogicznej im. Alfonsa Parczewskiego w Kaliszu* (2015). Pomysł podjęcia w badaniach problematyki kaliskich drukarni, jak przyznaje dr B. Celer we wstępie do omawianej publikacji, zrodził się podczas konferencji *Druki i drukarnie Polski prowincjonalnej. 400 lat drukarstwa kaliskiego*¹, zorganizowanej w 2003 roku w Kaliszu. Autorka wygłosiła wtedy referat *Od „Drukarni Ziemi*

¹ Organizatorami trwającej w dniach 26–27 września 2003 r. konferencji były: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny w Kaliszu oraz Urząd Miejski w Kaliszu.

Kaliskiej” do Kaliskiej Drukarni Akcydensowej. Szkic do dziejów drukarstwa kaliskiego 1945–1993. Odzew, z jakim spotkało się wystąpienie, a przede wszystkim brak opracowań poświęconych tej problematyce, zachęcił prelegentkę do kontynuowania dalszych badań.

Omawiana publikacja składa się z czterech zasadniczych rozdziałów, zbudowanych z podrozdziałów. Całość poprzedzono wstępem, w którym autorka dość szczegółowo przedstawia temat, chronologię oraz cel pracy, charakteryzuje istniejącą literaturę, jak również wykorzystane przez siebie metody badawcze. Ponadto książka została opatrzona indeksem osobowym, a także, co warto podkreślić, indeksem instytucji, organizacji i stowarzyszeń, tak istotnym i pomocnym przy tego typu monografiach. Całości dopełniają liczne i w większości dotąd nigdzie niepublikowane ilustracje, obrazujące zarówno codzienną pracę drukarzy, jak i charakter oraz rodzaje wydawanych druków.

Wybór cezurę czasowej B. Celer uzasadnia faktem, iż wcześniejsze dzieje kaliskiego drukarstwa zostały już dobrze rozpoznane, zwłaszcza w odniesieniu do wieku XIX i nieco słabiej w odniesieniu do dwudziestolecia międzywojennego. Natomiast okres powojenny nie doczekał się rzetelnego i kompleksowego opracowania. Data inicjalna związana jest z zakończeniem II wojny światowej, z kolei rok 2000 przyjęto jako zamykający wiek XX.

Rozdział pierwszy, *Drukarnie kaliskie i jego losy w latach 1945–2000* (s. 23–52), składa się z czterech części (*Dzieje drukarni kaliskich od 1945 r. do nacjonalizacji*, s. 23–30; *Nacjonalizacja i proces tworzenia drukarni państwowych*, s. 30–35; *Kaliska Drukarnia Akcydensowa i jej losy od powstania po upadek*, s. 36–49; *Nowa rzeczywistość drukarstwa*, s. 50–52), w których autorka zgodnie z przyjętym przez siebie porządkiem chronologicznym prezentuje dzieje kaliskiego drukarstwa. Swoje rozważania rozpoczyna od chwili zajęcia Kalisza przez Niemców we wrześniu 1939 r., omawiając zarówno sytuację, w jakiej znalazły się miejscowe zakłady (część z nich uległa zniszczeniu, część przeszła w ręce okupanta), jak i charakter wydawanych w tym okresie druków. Po zakończeniu wojny zachodzące zmiany związane z transformacją polityczną odcisnęły swoje piętno na działalności drukarni, które wzorem innych zakładów zostały upaństwowione na mocy Ustawy o nacjonalizacji z 3 stycznia 1946 roku. Jak słusznie zauważa autorka, zarówno komasacja tak różnych pod względem wielkości, wyposażenia technicznego, czy profilu produkcji warsztatów, jak i centralizacja zarządzania, negatywnie odbiły się na branży poligraficznej. Zbawienną, według B. Celer, była decyzja o przejęciu tego sztucznie stworzonego konglomeratu przez Kaliskie Zakłady Przemysłu Terenowego w 1953 r., dzięki czemu rozpoczął się początkowo powolny, ale sukcesywny rozwój kaliskiego drukarstwa. Kolejnym ważnym etapem był koniec lat 80. i lata 90. XX wieku, które przyniosły liberalizację przepisów dotyczących

prowadzenia działalności gospodarczej, a tym samym zniesienie systemu nakazowo-rozdzielczego. Jak przysłowiowe „grzyby po deszczu” zaczęły wówczas wyrastać kolejne drukarnie. Część z nich nie wytrzymała próby czasu, znikając powoli z miejscowego rynku, inne znakomicie odnalazły się w nowej, komercyjnej rzeczywistości. Zdecydowanie najwięcej uwagi w tym rozdziale autorka poświęca Kaliskiej Drukarni Akcydensowej (KDA), drobiazgowo odtwierając jej dzieje od powstania w 1965 r. do upadku w latach 90 XX wieku. Nie jest to niczym dziwnym, biorąc pod uwagę fakt, iż KDA była największym tego typu zakładem na terenie województwa kaliskiego, realizującym zamówienia nie tylko na obszarze swojego działania, ale również w skali kraju.

Rozdział drugi, *Materialne podstawy egzystencji drukarni* (s. 53–80), złożony z podrozdziałów *Maszyny i urządzenia drukarskie* (s. 53–67), *Technologie druku i ich zmiany* (s. 68–74), *Materiały drukarskie* (s. 74–77) oraz *Podstawy bytu finansowego drukarni* (s. 78–80), dr B. Celer poświęca w całości kwestiom związanym ze stanem wyposażenia technicznego drukarni, pieczołowicie wymieniając oraz omawiając rodzaje wykorzystywanych maszyn poligraficznych, a także stosowane technologie. Dzięki tej charakterystyce czytelnik może prześledzić, jakim przeobrażeniom ulegało wyposażenie drukarni i jak kaliskie przedsiębiorstwo wypadło pod tym względem na tle innych tego typu zakładów w kraju. W pierwszych latach po wojnie przemysł poligraficzny opierał się przede wszystkim na starych maszynach wydobywanych niekiedy z gruzów, a następnie remontowanych i adaptowanych do użytku. Dopiero z chwilą uruchomienia Kaliskiej Drukarni Akcydensowej rozpoczęto generalną modernizację posiadanego parku maszynowego. Jak zauważa autorka, w omawianym okresie drukarnie zmagaly się także z niedoborem materiałów poligraficznych, tj. papieru, płótna introligatorskiego, klejów czy farb. Z analizy przeprowadzonej przez B. Celer wynika, iż potrzeby KDA w tym obszarze były realizowane jedynie na poziomie 40–50% (s. 78).

W trzecim i jednocześnie najobszerniejszym rozdziale (s. 81–167), autorka dokonuje (zgodnie z jego tytułem) charakterystyki produkcji kaliskich drukarni, analizując takie aspekty, jak dynamika produkcji oraz rodzaj, jakość i estetyka wydawanych druków. Co istotne, w swoich rozważaniach stara się uwzględnić ówczesną sytuację polityczno-gospodarczą i jej wpływ na ruch wydawniczy. W pierwszym podrozdziale, *Drukarnie Krawczyka, Radwana, Szczecińskiego* (s. 81–87), przybliżyła charakter asortymentu kaliskich typografii w latach 40. XX wieku, na który składały się głównie akcydensy, m.in. afisze, nekrologi oraz zaproszenia wydawane na potrzeby miasta i powiatu. Co ciekawe, masowo drukowano w tym czasie zeszyty, natomiast książki, przede wszystkim broszury, stanowiły margines ówczesnej produkcji. Według B. Celer ruch wydawniczy w tym czasie nie rozwijał się w Kaliszu tak intensywnie,

jak w innych miastach z uwagi na duże rozdrobnienie warsztatów. W drugim podrozdziale, poświęconym Kaliskim Zakładom Przemysłu Terenowego (s. 87–99), autorka analizuje sytuację miejscowych drukarni po ich przejściu pod administrację tytułowych KZPT, co odbiło się zarówno na stanie parku maszynowego, jak i charakterze produkcji, w której zwiększył się udział wydawnictw zwartych oraz czasopism. Z kolei przedmiot rozważań w trzecim podrozdziale stanowi dorobek edytorski Kaliskiej Drukarni Akcydensowej (s. 100–157). Autorka skupiła się w nim na trzech zasadniczych kwestiach, tj. na charakterystyce produkcji drukarni w świetle przemian zachodzących w krajowym ruchu poligraficznym oraz wydawniczym, na dorobku oficyn wydawniczych miasta Kalisza, a także na rozwoju regionalnej prasy w kontekście współpracy z Kaliską Drukarnią Akcydensową oraz kooperacji tej ostatniej z wydawnictwami o zasięgu ogólnopolskim. Nieco mniej uwagi poświęca drukarniom funkcjonującym w Kaliszu w latach 1990–2000, a więc w czasie trwania tzw. transformacji ustrojowej (s. 157–167).

Czwarty i ostatni rozdział monografii, zatytułowany *Mistrzowie czarnej sztuki* (s. 168–204), B. Celer podzieliła na dwie części. W pierwszej (*Drukarze kaliscy w latach 1945–2000*, s. 168–191) podjęła próbę charakterystyki zawodu drukarza, jego wizerunku oraz pozycji w miejscowym środowisku. Jak się okazuje, była to raczej doceniana grupa zawodowa, czego dowód stanowią liczne wyróżnienia, odznaczenia oraz listy pochwalne. Sporo uwagi drukarzom poświęcała także, jak wynika z przeprowadzonej kwerendy, prasa regionalna, m.in. „Ziemia Kaliska”, na łamach której przybliżano sylwetki najbardziej zasłużonych poligrafów. Poza tym, samo środowisko było dość mocno skonsolidowane i aktywne. Przy KDA działały m.in. Koło Emerytów i Rencistów, Ognisko Towarzystwa Krzewienie Kultury Fizycznej „Akapit”, sekcja Ligi Ochrony Przyrody, Koło Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Mechaników Polskich oraz Koło Polskiego Związku Filatelistów. Dość hucznie świętowano *Dzień Drukarza*, połączony tradycyjnie z chrztem drukarskim, czyli tzw. „wyzwolinami adeptów czarnej sztuki wedle zwyczaju staropolskiego” (s. 180). Drugą część rozdziału, zatytułowaną *Wybrane sylwetki typografów* (s. 192–204), autorka poświęciła *mistrzom czarnej sztuki*, prezentując biogramy drukarzy zasłużonych dla miejscowego, ale i nie tylko, środowiska. W grupie tej znaleźli się m.in. Marian Chudzik, Henryk Czech, Józef Jaworski, Kazimierz Kostowski, Antoni Krawczyk, Krystyna Maciejowska, Tadeusz Rokicki, Józef Spychalski, Stanisław Sztyler, Ryszard Templewicz, Michał Trębacz oraz Tadeusz Turkiewicz. Jest to z pewnością cenny materiał biograficzny, w większości dotąd nigdzie niepublikowany.

Całość omawianej publikacji zamyka *Zakończenie* (s. 205–210) oraz wspomniane już indeksy (s. 211–220). Nie sposób jednak nie pochylić się choć

w kilku zdaniach nad zebraną bibliografią (s. 221–237), która jest imponująca. Obok różnorodnej literatury przedmiotu w swoich badaniach dr B. Celer sięgnęła do źródeł znajdujących się w zasobie Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowego w Kaliszu, Archiwum Państwowego w Poznaniu, Archiwum Wydziału Gospodarczego Sądu Rejonowego w Kaliszu, Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi, Książnicy Pedagogicznej im. Alfonsa Parczewskiego w Kaliszu oraz Spółki Doradztwa Podatkowego Ulmex Sp. z o. o. w Ostrowie Wielkopolskim². Dodatkowo ów materiał źródłowy uzupełniła (co w istotnym stopniu podnosi jego wartość) informacjami pochodzącymi nie tylko od poligrafów, głównie byłych pracowników KDA, ale również zleceniodawców oraz kontrahentów drukarni.

Monografia *Drukarnie Kalisza w latach 1945–2000* to z pewnością praca cenna i wartościowa. Być może nie do końca wolna od uchybień, gdyż autorka dość mocno skupiła się w swoich rozważaniach na działalności Kaliskiej Drukarni Akcydensowej, mniej uwagi poświęcając innym zakładom, zwłaszcza tym działającym w ostatniej dekadzie omawianego okresu. Mimo to publikacja dr B. Celer wypełnia lukę w badaniach nad historią powojennego drukarstwa kaliskiego i stanowi istotny punkt do kolejnych, jeszcze bardziej pogłębionych rozważań.

² Spółka przechowuje dokumentację osobową i placową Kaliskiej Drukarni Akcydensowej.